

ИЗВЕСТИЯ НА БЪЛГАРСКОТО ГЕОГРАФСКО ДРУЖЕСТВО JOURNAL OF THE BULGARIAN GEOGRAPHICAL SOCIETY

web-site: www.geography.bg e-mail: journal.bgs@geography.bg

Проф. Петър Пенчев – изтъкнат физикогеограф, основоположник на генетичното направление в българската хидроложка наука Prof. Petar Penchev – A Distinguished Geographer, Founder of the Genetic Branch of the Hydrological Science in Bulgaria

Ангел Велчев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Геолого-географски факултет,
катедра „Ландшафтна екология и опазване на природната среда“,
1504 София, България, бул. „Цар Освободител“ 15

Angel Velchev

Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Faculty of Geology and Geography,
Department of Landscape Ecology and Environmental Protection,
1504 Sofia, Bulgaria, 15 Tsar Osvoboditel Blvd

ABSTRACT

Key words:

genetic branch of hydrology,
underground karst waters,
hydrological regionalization

This paper reviews the life and creativity of one of the most famous Bulgarian geographers of 20th century – Prof. Petar Penchev. He is the founder of the genetic branch of the Bulgarian Hydrology. His scientific works are related to the problems of the karst hydrology, genetic contents of water flow, methodology for mapping of hydrological objects. He creates the first hydrological regionalization of Bulgaria.

Снимка 1. Проф. Петър Пенчев (1915-1998).
Picture 1. Prof. Petar Penchev (1915-1998).

Изпълниха се 105 години от рождението на проф. Петър Георгиев Пенчев (сн. 1), нашият учител, възпитател и колега. Искам да започна своето слово с два случая от моето израстване, свързани с неговото име. През 1953 г., месец септември, постъпих като студент в Софийския университет. Първата лекция, която имах възможност да слушам, беше при

заместник-декана на „дъглия“ факултет (Биолого-геолого-географския) младия доцент Петър Пенчев. В 267 аудитория влезе млад строен мъж, който веднага ни респектира със своята сериозност и добър педагогически подход, прочитайки първата лекция по една сравнително трудна за студентите дисциплина (Математическа география). Изпитът по тази дисциплина завърши без нито един скъсан студент.

Вторият случай, който ме убеди, че трябва да се старая да бъда като проф. П. Пенчев, беше проведената практика по карстова хидрология в Дряновския манастир, платото Стражата. Като начинаещ асистент помолех проф. Пенчев да проведем практиката съвместно и едновременно със студентите от СУ и Шуменския му филиал. Тогава видях с каква сериозност и отговорност се провеждаше учебна практика със студенти. В действителност това беше едно сериозно научно изследване на динамиката на карстовите процеси и движението на подпочвените води в карстов терен. Той е провеждал аналогични практики и при високопланински условия – в района на Седемте рилски езера.

Проф. Петър Пенчев е роден на 23 октомври 1915 г. в с. Хрищени, Старозагорско. Средно образование завършва в Старозагорската гимназия през 1934 г., а висше по география в Софийския университет през 1940 г., и кандидат-учителски стаж през учебната 1940/1941 г. Служи в армията като аеролог към въздушните войски от 1941 до 1943 г. През м.юни 1943 г. печели стипендия от фонда на проф. Иширков и отива на специализация във Виена. Там престоява една година и поради настъпилите военни събития се завръща в родината.

През м. октомври 1944 г., след предложение на проф. Д. Яранов, е избран за редовен асистент по физическа география. В доводите, които прилага професор Яранов за предлагането му за асистент, се посочват положителните отзиви на офицерите за работата на П. Пенчев като аеролог, подготовката му като студент, както и положителните отзиви на виенските професори за едногодишната специализация. Доверието, което му гласува проф. Яранов, проф. П. Пенчев напълно оправдава и през 1952 г. той вече е избран за редовен доцент.

През 1963 г. е избран за редовен професор. През същата година той поема и ръководството на Катедрата по обща физическа география, а по-късно – след реорганизацията на специалността, през 1972 г. поема и ръководи в продължение на 10 години новата Катедра по климатология и хидрология. Благодарение на неговите грижи и усърдна работа в катедрата след него израстват още 8 хабилитирани преподаватели по утвърдените се две научни направления – климатология и хидрология. Успешно завършват и няколко докторски защиты.

Проф. П. Пенчев развива успешна общественно-организаторска дейност. Активно се включва в профсъюзната работа в университета. Председател е на университетската профсъюзна организация и е член на ЦК на Съюза на учителите и научните работници. Изключително голяма е неговата дейност като председател на Българското географско дружество. През двата мандата на неговото ръководство той организира провеждането на два национални конгреса от общо 5, проведени до този момент. По негово време дружеството укрепва финансово и организационно. С натрупаните над 70 хил. лева беше направен опит да се закупи и жилищен имот за нуждите на БГД – третият етаж от къщата на акад. Александър Балан. Освен като зам.декан проф. П. Пенчев е два мандата декан на Геолого-географския факултет на университета.

Голямо значение за развитието на нашата географска наука в университета има плодотворната дейност на проф. П. Пенчев. Той предлага и в спец. География се въвеждат три нови дисциплини: Обща хидрология, Хидрология на България и Методи на хидроложките изследвания. С тези курсове фактически се полагат основите на хидроложката специализация в университета. За активизиране и по-добро обучение на студентите той пише редица учебници. Тук ще споменем учебника по физическа география на България за учителските институти, излязъл от печат през 1956 г. (в съавторство с професорите Ж. Гълъбов, Ил. Иванов и К. Мишев и Вера Неделчева), претърпял три издания у нас и едно в превод на руски език в Москва. Вторият учебник за университета е този по обща хидрология, претърпял 5 издания. Пише и учебник по обща физическа география заедно с Ив. Джамбазов. Не трябва да пропускаме и монографичната му разработка „Водните ресурси на България“ (1972), в която той подчертава с тревога, че те са недостатъчни за развитието на страната, поради което е крайно належащо строителството на водохранилища, опазване чистотата на водите и разумното им използване.

Научните интереси на проф. П. Пенчев са разнообразни и са насочени към решаването на редица физикогеографски проблеми, но главно му внимание е насочено в областта на хидрологията. Той разработва няколко научни направления: разглежда редица научно-теоретични проблеми на хидрологията; изследва важни регионални проблеми като тези за реките Струма, Осъм, Тунджа и др. Спира се обстойно на

многогодишната ритмика на хидроложките процеси. Не убягват от погледа му и изследването на карстовите води, както и проблемите на хидроложкото райониране на страната. Проф. Пенчев извършва фактически първото научно-обосновано райониране. И, накрая, но не и на последно място, стоят въпросите за картирането и картографирането на хидроложки проблеми, включително и разработка на редица карти в Националния атлас от 1973 г., за което е удостоен от правителството със званието Лауреат на Димитровска награда.

Проф. П. Пенчев полага научните основи на генетичното направление в хидрологията у нас. Той развива концепцията за „генетичната структура на оттока“. Разработеният от него генетичен метод е възприет и въведен както в нашата, така и в други страни, като Русия, Чехия, Унгария, Словакия, Сърбия и др., а разработеният баланс метод за количествена оценка на дъждовното и снежното подхранване вече се прилага в практиката.

Проф. Пенчев се включва активно в изследванията на редица язовири като Копринка, Студена, Бинкос, язовира за АТЗ-Ст.Загора и други. Той разработва редица хидроложки проблеми, включително и хидроложкото райониране в първата и втората монография на България – академичните издания от 1966 и 1982 година.

Не са убягнали от погледа му и проблемите, свързани с антропогенните изменения на водните ресурси и опазване чистотата на водите. Тези негови разработки са публикувани както у нас, така и в чужбина.

Проф. П. Пенчев се включва активно в учебния процес на средното училище чрез написването на двете водещи се научно-популярни книги за Средна гора и за Средна гора и Подбалканските полета, а всъщност те така са написани, че имат достоинствата на научни разработки с монографичен характер.

Със своите научни изследвания проф. Пенчев се утвърждава като един от най-известните наши учени с международна известност. В течение на 12 години той е председател на Българския национален комитет по международната хидроложка програма на ЮНЕСКО, където е избран и за председател на Бюрото на междуправителствения съвет в Париж. У нас той работи и като член на два специализирани научни съвета към БАН.

За всеотдайна му научна, преподавателска и организаторска дейност у нас и в международен план той става почетен член на Унгарското географско дружество и на Всесъюзното географическо общество на Русия.

Носител е на ордена „Кирил и Методий“ I ст., както и на още 12 почетни ордени и медали у нас и в чужбина.

Опитвайки се да направя анализ на разностранната дейност на проф. П. Пенчев, разбирам с каква трудна задача съм се заел. Научната му продукция е многообхватна и твърде разностранна, въпреки че е съсредоточена преди всичко в областта на хидрологията. Неговото научно творчество е основа за редица научни и популярни разработки от негови ученици и последователи, в това число абсолвенти, докторанти и работници в областта на практическия живот. Достатъчно е да отбележа, че в монографията на проф. Нели Христова за речните води на България проф. Пенчев присъства с 35 цитирани заглавия.

По-нататък бих желал да се спра само върху няколко публикации, които дават добра представа за професора като научен работник, като учител и като колега, който иска винаги да помогне, да даде съвет и напътствие и да направи за-

дълбочена обосновка на разглеждания проблем. Най-напред ще се спра върху една разработка, която не е цитирана до този момент. Става въпрос за критичния анализ на публикацията на академик Инокентий Петрович Герасимов „Геоморфологическите наблюдения в България“, 1949 г. По онова време знаем какво би станало, ако изкажем несъгласие с „шефовете“. А знаем и за Инокентий Герасимов. Тогава проф. Пенчев като млад преподавател прави много задълбочен критичен анализ на разработката, без да се страхува от последствията. А ние знаем за догматичните схващания на някои корифеи, които се налагат с десетилетия в науката. За пример ще посоча възгледите на младия Вилхелм за 40-те денудационни повърхнини, възприети и от Живко Гълбов, които се цитират и досега, пък има ли ги или няма, това не е важно. Същото е и със случая за педиментите тип гласи в Кюстендилската котловина, описани от Иван Вапцаров. В разглежданата критична статия проф. Пенчев направо казва, че Герасимов греша при определянето на геоморфоложките области, които се определят не от геоложки формации, а от геоложките структури. Доказва аргументирано, че Герасимов греша и при разглеждането на Средногорието, Подбалканските котловини и Горнотракийската низина. В този случай той изразява съмнение за научната обосновка на избършеното райониране и че в него има допуснати редица грешки. Що се отнася до разглеждането на други въпроси, той ги приема положително и казва, че те са приноси в нашата геоморфология, с което аз не мога да не се съглася.

В същия брой на цитираното издание (бр.1 на Известия на БГД, 1953 г.) е отпечатана студията на проф. П. Пенчев за подпочвените води в западната част на Казанлъшката котловина. На 74 страници детайлно са проучени подпочвените води, включително и с организация на няколкогодишни замервания, които по-нататък се явяват надеждна основа за експлоатацията на тези води за нуждите на язовир „Копринка“ и за питейни нужди на Казанлък и Стара Загора. Много задълбочено и аргументирано авторът определя точно възможностите за тяхната експлоатация, диференцирайки делувално-пролувиалния шлейф на три части и формирането на геоложката му структура от старопланинските притоци на р.Тунджа – от с.Гъжа до гр.Казанлък.

Третата статия, която искам да спомена, е за антропогенни изменения във водния режим вследствие на провеждани хидро-мелиоративни мероприятия в района на Санданско-Петричката котловина. На базата на задълбочен анализ на събрания емпиричен материал авторът доказва антропогенните промени. Тази статия е отпечатана в английско научно издание.

През шестдесетте години на ХХ в. проф. Пенчев прави задълбочено проучване във водосборния басейн на яз. „Студена“. Анализирайки събраната информация и запознавайки се с физикогеографските особености на района, той стига до изводи, които и сега са актуални при проявилата се водна криза в района вследствие на безотговорните действия на местното и държавното ръководство. В своите изводи от регионалното проучване той акцентира върху факта, че водата няма да е достатъчна за задоволяване на потребностите за питейни нужди и за промишлени цели и предлага прехвърляне на води от Владайска река. На второ място авторът говори за изграждане на допълнително водохранилище в района на с. Чуйпетово и отбеляжда на тези води по водопровод до с. Боснек. И тези предложения той прави, когато Перник е не по-голям от 40-50 хил. души, а металургичното предприятие работи с шест мартенови пещи. За решаване на проблема

беше намерено друго решение – изграждане на системата: яз. „Пчелина“ – помпена станция Калища – яз. „Лесковец“ – помпена станция Батановци, и връщане на индустриални води в Перник. Защо след идването на демокрацията беше унищожена тази система? Предупреждението, че България е бедна на води важи и понастоящем, а това беше изтъквано винаги, когато се пишеше или говореше за водните запаси на нашата страна. И още един важен въпрос за решаването на водните проблеми на Перник, Радомир и София, произхождащ от забележките на професора. Това е изграждането на язовир „Раянци“ на р.Треклянска, с превъзходни води за питейни нужди, и решаването на част от важния проблем – прехвърляне на води от Беломорския водосбор към този на Черно море.

Бих искал да обърна внимание и на приноса на проф. Пенчев в разработването на редица методологични проблеми, които не търпяха отлагане в хидроложките изследвания в нашата страна. Такива въпроси той разглежда твърде задълбочено в своята публикация в „Проблеми на географията в НРБ“. В нея обръща специално внимание на генетичните методи на изследване на речните прииждания и пълноводия, разграничаване на постоянната от непостоянната съставка на оттока и разграничаване на дълговодното и снежното подхранване на реките.

Забъривайки краткия анализ на разностранната дейност на проф. Пенчев, бих желал да отбележа, че той с голямо желание се включваше в написването на географски христоматии и сборници за нуждите на обучението. Беше дълги години главен редактор на сп. „География“. Чел е лекции пред студенти на Московския университет, в Санкт Петербург, Белград, Сараево, Люблина, Будапеща, Лайпциг, Дрезден и други градове. Бил е ръководител на студентски практики в редица европейски страни.

Със своята огромна научноизследователска и популяризаторска дейност, със своя богат педагогически опит, с любовта му към колегите и студентите, с обществена си работа като зам.декан и декан на ГГФ и като председател на БГД, с международната си научна и обществена дейност проф. Петър Пенчев заема достойно място сред географската общност в нашата родина.

Селективна библиография, включваща някои публикации на проф. П. Пенчев

I. Книги

- Средна гора (физикогеографска характеристика). С., Наука и изкуство, 1954, 116с.
 Водните ресурси на България. С., 1972, 25 с.
 Обща хидрология. С., Наука и изкуство, 1986, 388 с. (пето издание)
 Методи на хидроложките изследвания. С., Изд. на СУ ”Св. Климент Охридски”, 1987, 351 с.

II. Студии, статии и доклади

- Подпочвените води на наносните конуси в западната част на Казанлъшката котловина и тяхната физикогеографска обусловеност. - Изв. на БГД, 1953, № 1, 12-86.
 По въпроса за хидроложкото райониране на България. - Изв. на ГИ-БАН, 1959, т. IV, 85-107.
 Бележки върху хидрологията на изборната област на р. Струма до язовир „Студена“. – Годишник на Софийски университет, БГГФ, т. 53, кн. 3. 1960.
 Морфология и хидрология на карста в северната част на Предбалкана

- между реките Янтра и Осъм. - Изв. на ГИ-БАН, 1965, т. I, 69-91. (в съавторство с Вл. Попов и Л. Зяпков)
- Хидроложко райониране. - В: География на България, т. I. Физическа география. С., БАН, 1966, 381-388.
- По въпроса за генетичните методи, чрез които се изследват речните прищдания и пълноводия. – Проблеми на географията в НРБ., С., 1968, т. 2, 103-130.
- Структурирана водните ресурси. - В : География на България, т. I. Физическа география. С., БАН, 1982.
- Основни резултати от Осмата сесия на Междуправителствения съвет по международната хидроложка програма на ЮНЕСКО. - Проблеми на географията, 1988, № 4, 68-69.
- Geographical basis of the Hidrological Regionalisation. – Beitrage zur Hidrologie. Kirzharten. 1986, 6, 137-150.